

STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH

2020, tom 57, s. 51-66

<https://doi.org/10.7163/SOW.57.3>

KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl

INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igipz.pan.pl

Użytki rolne w strukturze użytkowania ziemi w Polsce w XXI wieku

Agricultural land in the land use structure in Poland in the 21st Century

Benicjusz Głębocki • Ewa Kacprzak

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

ul. Krygowskiego 10, 61-680 Poznań

beni@amu.edu.pl • eja@amu.edu.pl

Zarys treści: Celem opracowania jest przedstawienie zmian zachodzących w strukturze użytkowania ziemi w Polsce w pierwszym dwudziestoleciu XXI w., koncentrując się na znaczeniu użytków rolnych. Szczególną uwagę zwrócono na aspekty przestrzenne zachodzących zmian. Analizę przeprowadzono na poziomie krajowym, wojewódzkim i w układzie gminnym. Przyjęty w opracowaniu zakres czasowy obejmuje lata 2002-2020. Podstawę badań stanowiły materiały udostępnione przez GUGiK w Warszawie. Zmiany ustrojowe i transformacja społeczno-gospodarcza zapoczątkowały głębokie zmiany w sposobach użytkowania gruntów i stosunkach własnościowych. Współcześnie są one również wynikiem m.in. procesów urbanizacyjnych i starzenia się ludności rolniczej. Zidentyfikowane zmiany zasobów użytków rolnych oraz przekształcenia struktury użytkowania ziemi w Polsce w znacznej mierze są związane z obowiązującym ustawodawstwem regulującym m.in. kwestie podziału gospodarstw i obrotu gruntami rolnymi. Niestety ulegały one wielokrotnym modyfikacjom, co nie jest korzystne dla racjonalnego wykorzystania zasobów gruntów rolnych. Zmiany, które nastąpiły w zasobach użytków rolnych, dotyczyły zarówno gospodarstw rolnych, jak i innych form własności. Użytki rolne są traktowane jako swoisty rezerwuariat gruntów pod inwestycje. Ze względu m.in. na rozwój transportu czy potrzeby mieszkaniowe Polaków, nadal obserwować będziemy kurczenie się zasobów użytków rolnych. Konieczny jest odpowiedzialne gospodarowanie gruntami rolnymi i prowadzenie monitoringu zmian zachodzących w strukturze użytkowania ziemi.

Słowa kluczowe: struktura użytkowania ziemi, użytki rolne, struktura użytków rolnych, Polska.

Wprowadzenie

Użytki rolne stanowią podstawę funkcjonowania rolnictwa (Falkowski i Kostrowicki 2005; Wilkin 2014). Jednak coraz częściej akcentuje się ich wielofunkcyjny charakter. Grunty te mają ogromne znaczenie gospodarcze, lecz równocześnie stanowią dobro naturalne, kulturowe i symboliczne (Milczarek-Andrzejewska et al. 2020). Wieloaspektowe badania naukowe dotyczące tej formy użytkowania ziemi mają bardzo długie tradycje i nadal są kontynuowane, m.in. Kuemmerle et al. (2009), Hostert (2011), Prishchepov (2012), Long i Qu (2018), Stacherzak (2019), Long et al. (2020).

Zmianom ulegają zasoby użytków rolnych. W niektórych regionach obserwuje się zmniejszanie powierzchni użytków rolnych (szczególnie w strefie umiarkowanej np. w kra-

jach UE). Griffiths (2013) zwraca uwagę, że wiele badań poświęcono zrozumieniu ekspansji rolniczej w warunkach tropikalnych, lecz wzorce i procesy zmniejszania się powierzchni gruntów rolnych nie są wystarczająco dobrze poznane, choć ma to kluczowe znaczenie dla produkcji rolniczej.

Zapoczątkowane w 1989 r. zmiany ustroju politycznego w Polsce i związana z nimi transformacja gospodarki w dużym stopniu dotyczyły użytkowania gruntów. W szczególności odnosiły się one do stosunków własnościowych oraz zmian ilościowych w strukturze użytkowania gruntów rolnych. Na te problemy zwracali uwagę m.in. Bański (1998, 2002, 2017), Dzun (2007, 2012), Dzun i Musiał (2013), Głębocki (1998, 2002, 2008a, 2008b, 2011, 2014a, 2014b, 2018, 2020), Głębocki i Kacprzak (2011), Rudnicki i Kluba (2014), Szymańska (2012), a także Kulikowski (2003, 2005), którego pamięci ten tom Studiów Obszarów Wiejskich jest poświęcony.

Warto zauważyć, że okres, który upłynął od wspomnianych zmian ustrojowych, można podzielić na dwa podokresy. Pierwszy z nich obejmuje lata poprzedzające akcesję do Unii Europejskiej, gdy przemiany struktury użytków rolnych miały charakter żywiołowy. W szczególności dotyczyło to lat 90. ubiegłego wieku. Okres ten kończy ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego uchwalona w roku 2003.

Zmiany zachodzące w użytkowaniu gruntów w bardzo małym stopniu zależały od warunków środowiskowych (Łowicki, 2008). Marks-Bielska (2013) zwraca uwagę, że rynek ziemi rolnej w Polsce po 1989 r. kształtowany był przez bardzo różnorodne czynniki, m.in. postawy historyczne wobec ziemi i jej wartości kulturowej i symbolicznej, integrację z UE. Z kolei Dzun (2012, s. 18) podkreśla, że wykorzystanie zasobów gruntów rolnych „ (...) uwarunkowane jest przede wszystkim szeroko rozumianą polityką rolną”. W ostatniej dekadzie XX w. szczególne znaczenie dla kształtowania struktury użytkowania ziemi, w tym struktury użytków rolnych, miały regulacje prawne. Na żywiołowość procesu zmian szczególny wpływ miały nowelizacja Kodeksu Cywilnego z 1990 r.¹ i ustawa z 1991 r.² dotycząca gospodarowania nieruchomościami Skarbu Państwa. Tym aktem prawnym nie towarzyszyła ustawa reprivatyzacyjna dotycząca nieruchomości rolnych, której niestety nie ma do dnia dzisiejszego. Jej brak w dużym stopniu utrudnia racjonalne gospodarowanie gruntami rolnymi, a także wywiera niekorzystny wpływ na rynek nieruchomości gruntowych. Sytuacji w zakresie gospodarki nieruchomościami gruntowymi nie poprawiły uchwalane w międzyczasie różne akty prawne np. nowelizowane ustawy z 1991 i ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego z 11 kwietnia 2003 r.³. Pomimo wprowadzonych zmian nadal odczuwalny jest brak ustawy reprivatyzacyjnej w odniesieniu do rynku nieruchomości gruntowych.

Celem opracowania jest przedstawienie zmian zachodzących w strukturze użytkowania ziemi (w kontekście znaczenia użytków rolnych) i przekształceń rolniczego użytkowania ziemi w Polsce w XXI w. Szczególną uwagę zwrócono na identyfikację zmian w rozmieszczeniu użytków rolnych.

Analizę przeprowadzono na poziomie krajowym, wojewódzkim i w układzie gminnym. Przyjęty w opracowaniu zakres czasowy obejmuje lata 2002-2020.

¹ Dz.U. nr 55, poz. 321 z dnia 28 lipca 1990 r.

² Dz. U. nr 107, poz.464 z dnia 19 października 1991 r.

³ Obie ustawy po licznych nowelizacjach otrzymały jednolity tekst Obwieszczeniem Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej. Ustawa z 1991 r. jednolity tekst otrzymała w dniu 18 października 2019 r., a ustawa z 2003 r. w dniu 5 lipca 2019 r.

Podstawę badań stanowiły materiały udostępnione przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii w Warszawie. Wykorzystano dane pochodzące z Krajowego wykazu gruntów (stan na 01.01.2002) i Krajowego zbiorczego zestawienia danych dotyczących gruntów (stan na 01.01.2020). Ze względu na dostępność porównywalnych danych przyjęto klasyczną definicję użytków rolnych, zaliczając do nich: grunty orne, sady, łąki i pastwiska.

Zmiany zasobów i struktura własnościowa użytków rolnych w latach 2002-2020

Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, pomimo braku odpowiednich aktów prawnych i niedoskonałości istniejących regulacji, nastąpił wzrost dynamiki przemian w gospodarce gruntami. Były to zarówno zmiany ilościowe, jak i strukturalne. Odnotowano m.in. ubytek powierzchni użytków rolnych. W latach 2002-2020 ich powierzchnia ewidencyjna⁴ zmniejszyła się o 804 tys. ha (o 4,3%, tab. 1 i 2), podczas gdy w latach 1990-2002 ubytek ten wynosił 294 tys. ha. Podobną tendencję zaobserwowano także w innych krajach dawnego bloku wschodniego. Cegielska et al. (2018) podkreślają, że spadek powierzchni gruntów rolnych zbiegł się z trendami europejskimi i światowymi. W latach 90. ubiegłego wieku przemiany struktury agrarnej polegały głównie na wydzierzawianiu gruntów Skarbu Państwa w wyniku likwidacji PGR oraz sprzedaży nieruchomości gruntowych stanowiących własność rolnictwa indywidualnego (Głębocki 2005). W tym okresie sprzedaż gruntów, z uwagi na kryzys polskiego rolnictwa, była nieraz głównym źródłem dochodu gospodarstw rolnych.

Lata 2002-2020 cechowały się dużą dynamiką zmian zasobów uwzględnionych w analizie form własności użytków rolnych (tab. 3). W obu analizowanych momentach czasowych dominującą formą własności użytków rolnych była własność gospodarstw rolnych osób fizycznych, które dysponowały odpowiednio 13,2 mln ha i 12,0 mln ha użytków rolnych. Natomiast znacznemu zmniejszeniu uległy zasoby rolne Skarbu Państwa. W 2002 r. własność ta dysponowała jeszcze 2,6 mln ha i pod względem posiadanego areалу użytków rolnych zajmowała drugie miejsce. Jednak w wyniku postępującej prywatyzacji tej formy własności w 2020 r. jej miejsce zajęły zasoby osób fizycznych niewchodzących w skład gospodarstw rolnych⁵. Wynosiły one 1,7 mln ha, podczas gdy własność rolna Skarbu Państwa dysponowała tylko 1 mln ha. Zasoby gruntowe „działek” charakteryzują się dynamicznym rozwojem i ustępują pod tym względem jedynie spółkom prawa handlowego (tab. 4). Dynamikę wzrostu zasobów spółek prawa handlowego w dużym stopniu spowodowało przystąpienie do Unii Europejskiej, co zaowocowało wzmocnionym napływem kapitału zagranicznego (Dubownik et al. 2015; Rudnicki 2005, 2014). Część nabytych przez nowo utworzone spółki gruntów była przeznaczana na cele inwestycyjne w zakresie działalności nierolniczej. Natomiast znakomita większość zasobów tej formy własności jest użytkowana przez duże gospodarstwa rolne często o mieszanym kapitale. Ubytek użytków rolnych cechował także rolnicze spółdzielnie produkcyjne i Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe. Pierwsza z wymienionych form własnościowych, podobnie jak własność rolna Skarbu Państwa, przeżywa głęboki regres, którego przyczyny były różne (Głębocki 2005, 2014a). Natomiast Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe posiadane użytki rolne niskiej jakości

⁴ Analiza w całym opracowaniu prowadzona jest na podstawie danych powierzchni ewidencyjnej.

⁵ Nieruchomości te potocznie nazywane są „działkami”.

najczęściej zalesiały. W niewielkim stopniu zwiększyła się własność kościołów i związków wyznaniowych. Po rozwiązaniu Komisji Wspólnej w 2011 r.⁶ nastąpiło spowolnienie w odzyskiwaniu dóbr utraconych w latach 50. XX w. Od tego momentu kościół katolicki swoich praw do utraconych nieruchomości może dochodzić sędownie.

Należy pamiętać, że duży wpływ na wielkość zasobów poszczególnych form własnościowych wywiera rynek nieruchomości gruntowych, którego aktywnymi uczestnikami są wszystkie występujące w Polsce formy własnościowe.

Struktura użytków rolnych w latach 2002-2020

Wielkość zasobów użytków rolnych w dużym stopniu zależy od ogólnej powierzchni poszczególnych województw (tab. 1). Natomiast ich wewnętrzna struktura wynika z uwarunkowań przyrodniczych, a w szczególności ze stosunków glebowych, wodnych i ukształtowania terenu oraz z kultury rolnej. Stąd największą powierzchnię użytki rolne zajmują w województwach: mazowieckim, wielkopolskim i lubelskim, a trwałe użytki zielone największe znaczenie mają w województwach: podlaskim, warmińsko-mazurskim i podkarpackim. Warto zwrócić uwagę na relacje pomiędzy trwałymi łąkami i pastwiskami. Pierwsze cechują się większą wydajnością i przemiennym użytkowaniem, zaś pastwiska, zajmując na ogół tereny marginalne – trudnodostępne i o niskiej jakości gleb, są z tych powodów mniej wydajne i najczęściej jednostronnie użytkowane (wypas zwierząt). Najmniejszą powierzchnię zajmują sady, które ze względu na swe wymagania przyrodnicze cechuje duża koncentracja, będąca rezultatem lokalnych uwarunkowań. Największe znaczenie mają one w województwach mazowieckim i świętokrzyskim. W obu jednostkach ich udział w powierzchni użytków rolnych w 2020 r. przekraczał 4% (średnia krajowa – 1,6%).

Dynamika zmian w powierzchni użytków rolnych jest przestrzennie mocno zróżnicowana (tab. 2). Ubytek użytków rolnych wystąpił we wszystkich województwach i wahał się od 8,9 tys. ha w województwie opolskim do 149,9 tys. ha w województwie mazowieckim. Ta duża różnica wynika nie tylko z wielkości areалу objętego granicami administracyjnymi obu województw, ale także z uwarunkowań przyrodniczych i rozmiarów „ziemiochłonnych” inwestycji.

Bardziej zróżnicowane zmiany cechowały poszczególne składniki struktury wewnętrznej użytków rolnych. W skali kraju w latach 2002-2020 zmniejszyła się powierzchnia wszystkich form użytków rolnych, przy czym ubytek gruntów ornych był największy i wyniósł ponad 506 tys. ha. Jednocześnie w ujęciu wojewódzkim w kilku wypadkach areal gruntów ornych i sadów się powiększył. Wzrost areálu gruntów ornych nastąpił tylko w województwie opolskim (o 10,3 tys. ha), pomimo, że jego powierzchnia ogólna zmniejszyła się o 81 ha. Zapewne przyrost ten spowodowany był częściową zmianą dotychczasowego użytkowania sadów, łąk i pastwisk, których łączny areal zmniejszył się w tym czasie o 19,2 tys. ha (tab. 2).

Grunty orne z uwagi na uregulowane stosunki wodne są najatrakcyjniejszym użytkiem przeznaczanym pod wszelkie inwestycje. Natomiast powierzchnia sadów, przy ogólnym spadku krajowym, zwiększyła się w czterech województwach – lubelskim, łódzkim, mazo-

⁶ Nowelizacją ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego została zlikwidowana z dniem 1 marca 2011 r. Komisja Majątkowa. Likwidacja Komisji nastąpiła w wyniku krytycznej oceny jej działalności. Miała ona nieraz charakter patologiczny.

Tabela 1. Struktura użytków rolnych w Polsce w latach 2002 i 2020 (w tys. ha)

Województwo	2002						2020					
	Powierzchnia ogółem	w tym					Powierzchnia ogółem	w tym				
		użytki rolne	w tym					użytki rolne	w tym			
			grunty orne	sady	trwałe				grunty orne	sady	trwałe	
łąki	pastwiska	łąki			pastwiska							
Dolnośląskie	1 991,3	1 159,3	870,7	8,3	149,2	131,1	1 991,9	1 120,1	862,2	6,0	133,7	118,2
Kujawsko-pomorskie	1 794,0	1 153,1	992,0	19,2	89,5	52,4	1 794,0	1 122,9	985,2	8,5	83,0	46,3
Lubelskie	2 509,8	1 724,8	1 349,0	33,3	260,8	81,8	2 512,0	1 654,7	1 300,5	34,2	247,2	72,9
Lubuskie	1 397,2	549,6	407,5	3,4	101,8	37,0	1 396,8	536,2	399,1	2,5	99,5	35,1
Łódzkie	1 821,2	1 268,3	1 027,1	32,4	119,2	89,6	1 821,6	1 212,4	980,5	33,7	114,2	84,1
Małopolskie	1 507,1	892,3	664,5	34,5	100,1	93,3	1 518,7	861,2	647,8	25,8	96,4	91,3
Mazowieckie	3 556,9	2 400,0	1 776,3	86,0	285,6	252,0	3 556,0	2 250,1	1 641,9	92,4	274,3	241,5
Opolskie	938,4	584,3	478,4	4,5	77,9	23,4	938,5	575,3	488,7	2,6	66,3	17,7
Podkarpackie	1 793,0	947,2	659,3	13,4	119,5	155,0	1 784,4	832,2	571,7	7,7	109,9	142,9
Podlaskie	2 017,8	1 200,9	795,8	6,3	207,3	191,6	2 018,5	1 156,0	758,2	4,6	204,5	188,7
Pomorskie	1 825,4	903,8	701,3	5,9	119,0	77,7	1 831,0	880,6	697,0	4,3	109,7	69,6
Śląskie	1 226,9	636,7	472,9	12,8	94,3	56,6	1 231,8	585,4	445,2	4,5	86,7	48,9
Świętokrzyskie	1 169,2	738,9	575,1	20,5	97,0	46,3	1 171,2	705,2	535,2	33,8	93,7	42,6
Warmińsko-mazurskie	2 415,7	1 304,5	890,7	3,0	171,9	238,9	2 417,6	1 252,4	871,6	2,2	158,6	220,1
Wielkopolskie	2 973,3	1 892,6	1 560,8	21,6	219,9	90,3	2 976,6	1 846,4	1 553,2	14,8	201,0	77,3
Zachodniopomorskie	2 288,3	1 117,6	874,9	6,0	155,2	81,5	2 289,9	1 078,0	853,3	4,3	148,1	72,3
Polska ¹	31 225,5	18 475,7	14 096,3	311,0	2 368,1	1 698,5	31 250,5	17 669,3	13 591,3	281,9	2 226,8	1 569,4

¹ suma powierzchni ewidencyjnej województw.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego wykazu gruntów (2002) i Krajowego zbiorczego zestawienia danych dotyczących gruntów (2020).

wiekiem i świętokrzyskim. Są to województwa, w których wykształciły się duże, zwarte regiony sadownicze na terenach o długich tradycjach (Kacprzak 2002). Powierzchnia sadów w wymienionych województwach wzrosła o 21,8 tys. ha, ale nie równoważyło to krajowego ubytku ich areału. W analizowanym okresie powierzchnia trwałych użytków zielonych zmniejszyła się o ponad 270 tys. ha, z czego na łąki przypadało 52,3%. Ubytek trwałych użytków zielonych spowodowany był spadkiem pogłowia zwierząt trawożernych – bydła i owiec oraz przejściem w większym stopniu na połowę produkcję pasz. Z chowu bydła i owiec na małą skalę w gospodarce rynkowej, z uwagi na jego nieopłacalność, zrezygnowali głównie mali producenci (Głębocki 2014b).

Dynamika zmian areału składników użytków rolnych w ujęciu wojewódzkim jest silnie zróżnicowana (tab. 2). Ubytek ich wahał się w analizowanym okresie od 8,9 tys. ha w województwie opolskim do 149,9 tys. ha w woj. mazowieckim. Podobnie wysokim ubytkiem użytków rolnych w tym okresie charakteryzowało się województwo podkarpackie. Przyczyny tak dużych ubytków w obu województwach wynikają głównie z ich atrakcyjności dla inwestorów, przeznaczających nabyte grunty na różne cele niezwiązane z działalnością rolniczą. W obu województwach zmniejszenie powierzchni użytków rolnych nastąpiło głównie w wyniku dynamicznego rozwoju własności „działek”, któremu towarzyszył zanik

Tabela 2. Zmiany w powierzchni ogółem i użytków rolnych w latach 2002-2020

Województwo	Zmiany w latach 2002-2020 w % (2002=100)					
	Powierzchnia ogółem	w tym użytki rolne	w tym			
			grunty orne	sady	trwałe	
					łąki	pastwiska
Dolnośląskie	100,0	96,6	99,0	72,4	89,7	90,2
Kujawsko-pomorskie	100,0	97,4	99,3	44,1	92,7	88,3
Lubelskie	100,1	95,9	96,4	102,7	94,8	89,1
Lubuskie	100,0	97,6	98,0	73,2	97,8	95,0
Łódzkie	100,0	95,6	95,5	103,9	95,8	93,8
Małopolskie	100,8	96,5	97,5	74,8	96,3	97,8
Mazowieckie	100,0	93,8	92,4	107,4	96,0	95,8
Opolskie	100,0	98,5	102,2	58,6	85,0	75,7
Podkarpackie	99,5	87,9	86,7	57,8	9,02	92,2
Podlaskie	100,0	96,3	95,3	73,4	98,7	98,5
Pomorskie	100,3	97,4	99,4	73,7	92,2	89,6
Śląskie	100,4	91,9	94,1	35,4	91,9	86,4
Świętokrzyskie	100,2	95,4	93,1	164,7	96,6	92,0
Warmińsko-mazurskie	100,1	96,0	97,9	72,8	92,3	92,1
Wielkopolskie	100,1	97,6	99,5	68,7	91,4	85,7
Zachodniopomorskie	100,1	96,5	97,5	71,4	95,4	88,7
Polska (pow. ewidencyjna)	100,1	95,6	96,4	90,7	94,0	92,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego wykazu gruntów (2002) i Krajowego zbiorczego zestawienia danych dotyczących gruntów (2020).

Tabela 3. Powierzchnia użytków rolnych w Polsce wg wybranych form własnościowych w latach 2002 i 2020 (w tys. ha)

Grunty wg formy własności	2002						2020					
	Powierzchnia ogółem	Użytki rolne	w tym				Powierzchnia ogółem	Użytki rolne	w tym			
			grunty orne	sady	trwałe				grunty orne	sady	trwałe	
					łąki	pastwiska					łąki	pastwiska
Grunty osób fizycznych wchodzące w skład gospodarstw rolnych	15 223,6	13 213,7	10 220,6	241,4	1 631,3	1 120,4	15 419,4	12 003,5	10 171,7	225,2	1 606,6	1 095,7
Grunty wchodzące w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	3 142,0	2 612,8	2 004,0	12,7	366,5	229,7	1 255,6	1 003,1	843,4	3,1	156,6	81,7
Grunty w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe	7 543,1	226,6	111,4	1,3	63,1	50,7	7 390,8	93,6	53,6	0,6	39,4	29,2
Grunty osób fizycznych niewchodzące w skład gospodarstw rolnych	1 516,2	1 070,5	800,2	42,1	134,9	93,2	2 752,6	1 713,7	1 430,2	44,2	239,3	177,1
Grunty, które są własnością Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych	239,8	218,5	181,4	0,9	22,5	13,6	122,5	106,0	95,2	0,3	10,5	5,1
Grunty spółek prawa handlowego	329,9	277,9	220,6	2,3	28,1	26,9	783,7	578,5	521,7	3,1	53,7	46,4
Grunty kościołów i związków wyznaniowych	123,0	91,7	74,3	1,7	8,7	6,9	139,4	95,3	84,6	1,3	9,3	7,4
Powierzchnia ewidencyjna	31 236,3	18 475,7	14 097,7	311,0	2 368,2	1 698,7	31 250,5	16 100,0	13 591,3	281,9	2 226,8	1 569,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego wykazu gruntów (2002) i Krajowego zbiorczego zestawienia danych dotyczących gruntów (2020).

Tabela 4. Zmiany powierzchni użytków rolnych i ich dynamika wg wybranych form własności w latach 2002-2020

Grunty wg formy własności	Zmiany w latach 2002-2020 w % (2002=100)					
	Powierzchnia ogółem	Użytki rolne	w tym			
			grunty orne	sady	trwałe	
					łąki	pastwiska
Grunty wchodzące w skład Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa	40,0	38,4	42,1	24,2	42,7	35,6
Grunty w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe	98,0	41,3	48,1	46,2	62,4	57,6
Grunty osób fizycznych wchodzące w skład gospodarstw rolnych	191,6	170,3	190,2	118,4	188,6	198,3
Grunty osób fizycznych niewchodzące w skład gospodarstw rolnych	181,5	160,1	178,7	105,1	177,4	189,9
Grunty, które są własnością Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych	51,1	48,5	52,5	29,2	46,6	37,1
Grunty kościołów i związków wyznaniowych	230,9	207,6	235,8	133,3	190,3	168,7
Grunty spółek prawa handlowego	237,6	208,2	236,5	134,0	191,1	172,6
Powierzchnia ewidencyjna	100,0	87,1	96,4	90,6	94,0	92,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego wykazu gruntów (2002) i Krajowego zbiorczego zestawienia danych dotyczących gruntów (2020).

działalności rolniczej. W powierzchni ogólnej „działek” dominowały użytki rolne⁷. Ponadto znaczna część użytków rolnych o charakterze marginalnym została przeznaczona pod zalesienia⁸.

Podobnie wysoki był ubytek powierzchni gruntów ornych, który w analizowanym okresie wyniósł ponad 505 tys. ha. Należy zauważyć, że niższym ubytkiem gruntów ornych charakteryzowały się województwa o wyższym poziomie kultury rolnej i lepszej ich jakości⁹.

Dynamicznie zmieniała się powierzchnia sadów. Zmiany wynosiły od -64,6% w województwie śląskim do +64,7% w świętokrzyskim. To przede wszystkim efekt postępującej koncentracji upraw sadowniczych. W skali krajowej spadek areалу sadów objął 12 województw. Łączny ubytek ich powierzchni w tych województwach wyniósł 50,9 tys. ha i nie został zrównoważony przyrostem ich areálu wynoszącym 21,8 tys. ha w czterech pozostałych jednostkach regionalnych¹⁰. Znacznie mniejszą dynamiką zmian powierzchni charakteryzowały się trwałe użytki zielone. Ubytek ich powierzchni wystąpił we wszystkich województwach i wahał się w wypadku łąk od 15% w województwie opolskim do 1,3% w podlaskim. Natomiast wskaźnik ubytku pastwisk charakteryzował się większą zmiennością i wahał się od 24,6% w województwie opolskim do 1,5% w podlaskim. Jak już wspomniano główną przyczyną ubytku trwałych użytków zielonych jest ograniczenie pogłowia

⁷ W latach 2002-2020 powierzchnia ogólna „działek” w województwie mazowieckim wzrosła o 150,2 tys. ha, a województwie podkarpackim o 95,4 tys. ha. W 2020 r. użytki rolne w powierzchni ogólnej stanowiły w tych jednostkach odpowiednio – 60,3% i 70,2%.

⁸ Areal lasów powiększył się odpowiednio o 61 tys. ha i 36 tys. ha.

⁹ Były to województwa: opolskie, wielkopolskie, pomorskie, kujawsko-pomorskie, dolnośląskie. Jak już wcześniej wspomniano województwie opolskie było regionem, w którym odnotowano wzrost areálu gruntów ornych.

¹⁰ Województwach: lubelskim, łódzkim, mazowieckim i świętokrzyskim.

zwierząt trawożernych. Łąki najczęściej zostały zamienione na grunty orne, zaś pastwiska były głównie zalesiane. Województwo podlaskie, po zmianach ustrojowych, wraz z częścią województwa mazowieckiego i warmińsko-podlaskiego stało się najważniejszym regionem chowu bydła (zarówno mlecznego, jak i mięsnego). Natomiast w województwie opolskim odnotowany wzrost powierzchni gruntów ornych odbył się głównie kosztem ograniczenia areалу łąk. Podobny przebieg procesy te mają w pozostałych województwach, choć na mniejszą skalę.

Zmiany zasobów użytków rolnych w ujęciu gminnym

Na bardziej szczegółową analizę przemian ilościowych użytków rolnych pozwala ujęcie gminne, co ilustruje rycina 1. Zmiany, które miały miejsce w latach 2002-2020, charakteryzowały się dużym zróżnicowaniem natężenia, najczęściej wynikającym z lokalnych uwarunkowań.

O skali zmian, jakie objęły użytki rolne, świadczy (poza ubytkiem powierzchni wyrażonym w hektarach) także fakt, że w procesie tym uczestniczyło 3105 jednostek terytorialnych. W 2919 jednostkach nastąpił spadek areалу użytków rolnych, zaś ich wzrost odnotowano w 185 gminach (w tym 109 miało status miast). W 12 jednostkach nie odnotowano żadnych zmian. Były to wyłącznie miasta (ryc. 1).

O ile rozkład przestrzenny jednostek terytorialnych, w których nastąpił ubytek użytków rolnych, miał charakter ciągły, to jednostki charakteryzujące się wzrostem ich areálu były rozrzucone wyspowo na obszarze całego kraju. Wśród tych ostatnich były też duże miasta, będące siedzibami władz wojewódzkich – Białystok, Opole, Rzeszów. Z tych miast największy przyrost użytków rolnych analizowanym okresie miał miejsce w Rzeszowie – 3720 ha. Przy okazji warto zwrócić uwagę na zmiany, jakie dotyczyły miasta Zielona Góra. W 2002 r. jego powierzchnia wynosiła 5835 ha, a 2020 r. wzrosła do 27 800 ha¹¹. Pomimo tak znacznego przyrostu powierzchni ogólnej w analizowanym okresie areał użytków rolnych uległ zmniejszeniu¹², gdyż przyłączoną gminę w ponad 55,5% pokrywały lasy. Przyrost powierzchni użytków rolnych w miastach był spowodowany intensywnym przebiegiem procesów urbanizacyjnych. Dynamiczny rozwój społeczno-gospodarczy wymienionych dużych miast, przy szczupłości własnych wolnych zasobów gruntów pod zabudowę, wymuszały włączanie w ich granice nieraz znacznych arealów sąsiadującymi z nimi terenów wiejskich¹³.

Ubytek areálu użytków rolnych objął terytorium całego kraju z pojedynczymi, jak już wspomniano, wyspowo rozrzuconymi jednostkami ze wzrostem ich powierzchni. Niekiedy formują one niewielkie skupienia składające się kilku gmin. Największe z nich wykształciło się wzdłuż doliny Biebrzy w województwie podlaskim.

Pomimo, że ubytek użytków rolnych objął terytorium całego kraju, to natężenie tego procesu jest regionalnie zróżnicowane. Złożyły się na to różne czynniki i uwarunkowania. O części z nich wspomniano już wcześniej. Są to przede wszystkim: dynamiczny rozwój procesów urbanizacyjnych, zmiany w kierunkach produkcji rolniczej, procesy starzenia się

¹¹ Był to efekt przyłączenia do miasta z dniem 1 stycznia 2015 r. gminy wiejskiej Zielona Góra.

¹² O 826 ha.

¹³ M.in. Rzeszów powiększył w analizowanym okresie swoją powierzchnię o 7291 ha, w których ponad połowę stanowiły użytki rolne – 3717 ha.

ludności wiejskiej w wyniku emigracji młodych mieszkańców wsi, przeznaczanie gruntów o niskiej wartości użytkowo rolniczej pod zalesienia, ale także dopłaty unijne na realizację różnych projektów związanych z rolnictwem¹⁴. Ponadto duży wpływ na zmiany areалу użytków rolnych wywarło wspomniane wcześniej ustawodawstwo w zakresie prawa rolnego. Nowelizacja Kodeksu Cywilnego¹⁵ umożliwiła dzielenie bez ograniczeń gospodarstw rolnych (Lichorowicz 1998) na mniejsze części, które następnie zmieniały właściciela w drodze darowizny rodzinnych lub trafiały na rynek nieruchomości. Rezultatem tych poczynań legislacyjnych jest wspomniany dynamiczny rozwój własności osób fizycznych niebędących gospodarstwami rolnymi (tab. 3 i 4). W latach 2002–2020 zasoby gruntowe tej formy własności zwiększyły się o 1,2 mln ha, w tym ponad połowę tego areалу stanowiły użytki rolne. Proces ten najintensywniej przebiegał w strefach podmiejskich miast, zwłaszcza dużych i na terenach atrakcyjnych przyrodniczo. W pierwszym wypadku „działki” były przeznaczane głównie pod jednorodzinne budownictwo mieszkaniowe i obiekty usługowe, zaś w drugim najczęściej miały charakter rekreacyjny. Stąd największy ubytek użytków rolnych występuje wokół dużych miast, zwłaszcza wokół Warszawy i konurbacji śląskiej. W obu wypadkach o ich ubytku zadecydowały nie tylko „działki”, ale także lokalizacja na tych terenach wielorodzinnych osiedli mieszkaniowych i dużych przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych. Było to związane z brakiem wolnych przestrzeni pod zabudowę w miastach centralnych oraz z wysokością cen transakcyjnych nieruchomości gruntowych. Pozostałe miasta mają słabiej zaznaczające się strefy ubytków użytków rolnych i jednocześnie ich zasięg oddziaływania jest mniejszy.

Duży ubytek użytków rolnych charakterystyczny jest dla niemal całego województwa podkarpackiego. Obszar ten charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem gospodarstw rolnych i zaawansowanym procesem starzenia się ludności wiejskiej. W rezultacie wiele gospodarstw zaniechało działalności rolniczej. Ponadto atrakcyjność krajobrazowa województwa podkarpackiego, podobnie jak dwóch pozostałych karpaccich województw, przyciąga nie tylko wielu małych inwestorów z całego kraju, ale także Polaków, którzy po latach emigracji powracają do swej ojczyzny (Górz 2005). Stąd województwo to cechuje duży udział gruntów będących „działkami” – ich ogólna powierzchnia w roku 2020 wynosiła 243 232 ha. Pod tym względem ustępuje tylko województwom: małopolskiemu i mazowieckiemu¹⁶. Górz (2005) zwraca uwagę na niską konkurencyjność rolnictwa w województwach karpaccich, która ujawniła się po zmianach ustrojowych w 1989 r. Kryzys lat 90. ubiegłego wieku objął całe polskie rolnictwo, ale w największym stopniu dotknął drobne gospodarstwa rolne. Równocześnie likwidacja tzw. uchwały górskiej¹⁷ dodatkowo pogorszyła sytuację gospodarstw rolnych mających swe grunty na terenach położonych powyżej 350 m n.p.m. O szybko postępującym zaniku działalności rolniczej w województwach karpaccich świadczy m.in. dynamika ubytku użytków rolnych. W tych województwach w latach 2002–2020 ubyło ponad 197,4 tys. ha użytków rolnych (tab. 2). Ubytek ten w największym stopniu miał miejsce w województwie podkarpackim, na które

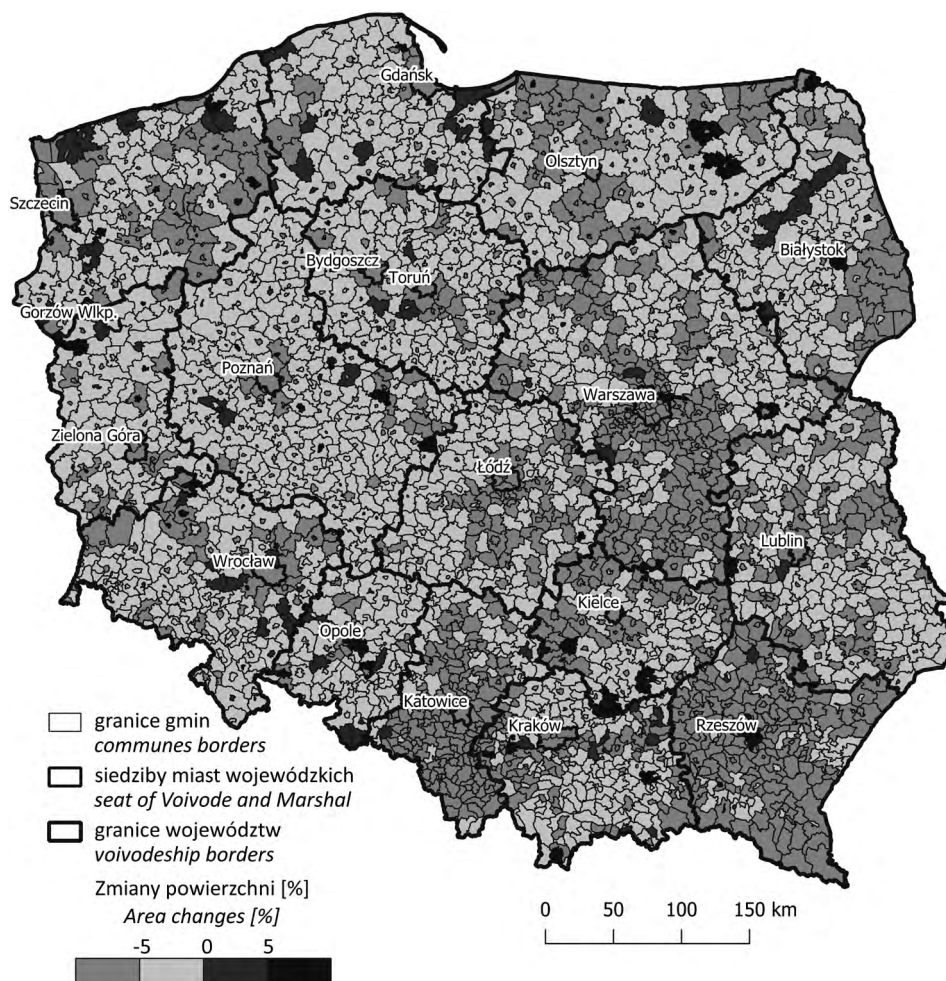
¹⁴ M.in. były to dopłaty na zalesianie gruntów marginalnych w gospodarstwach rolnych osób fizycznych.

¹⁵ W 1990 r.

¹⁶ W 2020 r. zasoby gruntów będące w posiadaniu tej formy własności wynosiły: 290,1 tys. ha w województwie małopolskim i 284,4 tys. ha w mazowieckim.

¹⁷ Uchwała nr 4 Rady Ministrów z dnia 21 stycznia 1985 r. o aktywizacji gospodarczej i społecznej oraz rozwoju rolnictwa na terenach górskich i górzystych. Uznana za nieobowiązującą uchwałą Rady ministrów nr 136 z dnia 11 października 1991 r.

przypadało 58,3%. Najmniej areał użytków rolnych zmniejszył się w województwie małopolskim – o 31,0 tys. ha. Przyczyn takiego stanu rzeczy można upatrywać w mentalności ludności – przywiązania do ojcowizny, ale też w skurczeniu się zasobów użytków rolnych i zmniejszeniu ich podaży na rynku nieruchomości, przy jednoczesnym wzroście ich cen. Natomiast w województwie podkarpackim zjawiska te występują w mniejszym nasileniu, zwłaszcza w jego południowej części, zasiedlonej w znacznym stopniu przez ludność napływową. Tereny te po akcji „Wista” w 1947 r. i wysiedleniu rdzennych mieszkańców zostały wyludnione. Ponowne ich zasiedlanie osadnikami pochodzącymi z różnych regionów Polski nastąpiło po 1954 r. Stąd ich więź z ojcowizną była mniejsza. Poza tym dużą część

Ryc. 1. Zmiany powierzchni użytków rolnych w gminach w Polsce w latach 2002-2020 (2002=100%)
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Krajowego wykazu gruntów (2002) i Krajowego zbiorczego zestawienia danych dotyczących gruntów (2020).
Fig. 1. Changes in the area of agricultural land in communes of Poland in 2002-2020 (2002 = 100%)
 Source: Own study based on the National Land Register (2002) and the National Aggregates of Land Data Collection (2020).

gruntów zagospodarowały PGR i wojskowe gospodarstwa rolne. Po ich likwidacji grunty leżące odłogiem szybko opanowała roślinność krzewiasta i drzewiasta, często niezwiązana z lokalnym siedliskiem. Z tego względu znaczną ich część zalesiono. W analizowanym okresie powierzchnia lasów zwiększyła się o 36 tys. ha, a areał terenów zakrzewionych i zadrzewionych zmniejszył się o 25 tys. ha. W pozostałych dwóch karpaccich województwach zalesienia były prowadzone na mniejszą skalę¹⁸.

W pozostałych regionach kraju obszary znacznego ubytku użytków rolnych są mniejsze i cechuje je niski poziom rozwoju rolnictwa – działalność rolnicza jest słabo powiązana z rynkiem. Największy z nich występuje w południowej części województwa mazowieckiego, gdzie najwyższy ubytek użytków charakteryzuje gminy położone na północno-zachodnich krańcach Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej¹⁹. Ponadto mniejsze skupiska gmin o znacznych ubytkach użytków rolnych występują w województwach podlaskim i lubelskim. W pierwszym z nich gminy te zlokalizowane są we wschodniej jego części i tworzą pas ciągnący się wzdłuż granicy z Białorusią²⁰. Są to tereny silnie zalesione, gdzie działalność rolnicza szybko zanika – zwłaszcza na polanach śródleśnych. Ich miejsce zajmują lasy i grunty „działek” stanowiących własność ludności napływowej – głównie z miast. W województwie lubelskim jednostki terytorialne charakteryzujące się większym ubytkiem użytków rolnych tworzą pas ciągnący się od Polesia Lubelskiego na wschodzie po Płaskowyż Nałęczowski i Równinę Bełżycką na zachodzie. Jednak ubytek ten jest mniej intensywny w porównaniu z poprzednimi obszarami.

Uwagi końcowe

Zmiany ustrojowe i transformacja społeczno-gospodarcza zapoczątkowały głębokie przemiany w sposobach użytkowania gruntów i stosunkach własnościowych. Współcześnie są one również wynikiem procesów urbanizacyjnych i starzenia się ludności rolniczej. Zidentyfikowane zmiany zasobów użytków rolnych oraz przekształcenia struktury użytkowania ziemi i struktury użytków rolnych w Polsce w znacznej mierze są związane z obowiązującym ustawodawstwem regulującym m.in. kwestie podziału gospodarstw i obrotu gruntami rolnymi. Niestety prawne regulacje ulegały wielokrotnym modyfikacjom, co nie jest korzystne dla racjonalnego wykorzystania zasobów gruntów rolnych.

Zmiany, które nastąpiły w zasobach użytków rolnych i sposobach ich użytkowania, dotyczyły zarówno gospodarstw rolnych, jak i innych form własności. Ubytek użytków rolnych jest zazwyczaj bezpowrotny. Dotyczy to gruntów: zalesianych, zurbanizowanych, zabudowanych gruntów rolnych i dynamicznie rozwijającego się areału „działek”.

Użytki rolne są traktowane jako swoisty rezerwuar gruntów pod inwestycje mieszkaniowe, komunikacyjne itp. Utrzymująca się tendencja systematycznego spadku powierzchni użytków rolnych powoduje w coraz większym stopniu zmniejszenie ich zasobów. Z perspektywy czasu można jednak stwierdzić, że tak poważny ubytek użytków rolnych

¹⁸ W województwie małopolskim powierzchnia lasów zwiększyła się o 9625 ha, a terenów zakrzewionych i zadrzewionych ubyło zaledwie 1664 ha, zaś w śląskim odpowiednio – 13 546 i 847 ha.

¹⁹ W analizowanym okresie w gminach: Borkowice, Chlewiska i Gielnów powierzchnia użytków rolnych zmniejszyła się o ponad ¼.

²⁰ W tym skupisku wyróżnia się gmina Czeremcha, w której powierzchnia UR zmniejszyła się o 33%, a w kilku dalszych wartość ta przekraczała 20%.

nie wpłynął na rozwój polskiego rolnictwa. Warto zauważyć, że grunty tracone przez rolnictwo miały często niską wartość użytkoworolniczą, a ich ubytek nie obniżył rozmiarów produkcji rolnej.

Zapewne, ze względu m.in. na rozwój transportu czy potrzeby mieszkaniowe Polaków, nadal obserwować będziemy kurczenie się zasobów użytków rolnych. Konieczne jest racjonalne gospodarowanie gruntami rolnymi i prowadzenie monitoringu zmian zachodzących w strukturze użytkowania ziemi.

Bibliografia

- Bański, J. (1998). *Gospodarka ziemi w Polsce w okresie restrukturyzacji*. Warszawa: IGI PAN.
- Bański, J. (2002). Współczesne problemy użytkowania ziemi w Polsce. W: W. Kamińska (red.), *Wielofunkcyjna gospodarka na obszarach wiejskich* (s. 51-61). Kielce: Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kieleckie Towarzystwo Naukowe.
- Bański, J. (2017). Zmiany własnościowe użytków rolnych w wybranych krajach Europy Środkowej, *Więś i Rolnictwo*, 174(1), 7-22.
- Cegielska, K., Noszczyk, T., Kukulka, A., Szylar, M., Hernik, J., Dixon-Gough, R., Jombach, S., Valánszki, I., Kovács, K.F. (2018). Land use and land cover changes in post-socialist countries: Some observations from Hungary and Poland, *Land Use Policy*, 78, 1-18. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.06.017>
- Dubownik, A., Rudnicki, R., Kozłowski, L. (2015). Zróżnicowanie regionalne gruntów skarbowych zakupionych przez podmioty zagraniczne, *Studia KPZK PAN*, 161, 267-277.
- Dzun, W. (2007). Gospodarowanie zasobami ziemi rolniczej w Polsce, *Więś i Rolnictwo*, 135(2).
- Dzun, W. (2012). Zmiany skali wykorzystania zasobów w gruntów rolnych w Polsce w procesie przemian systemowych i integracji z Unią Europejską. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1, 18-39.
- Dzun, W., Musiał, W. (2013). Zagospodarowanie ziemi rolniczej w Polsce w okresie przed i poakcesyjnym w ujęciu regionalnym, *Więś i Rolnictwo*, 161(4), 62-78.
- Falkowski, J., Kostrowicki, J. (2005). *Geografia rolnictwa świata*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Głębocki, B. (1998). Przemiany struktury agrarnej polskiego rolnictwa w latach 1990-1996. W: B. Głębocki, (red.), *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce* (s. 9-73). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Głębocki, B. (2002). Struktura własnościowa użytków rolnych w Polsce po 11 latach transformacji gospodarki, *Przegląd Geograficzny*, 74(3), 425-450.
- Głębocki, B. (2005). Struktura agrarna – zmiany po 12 latach restrukturyzacji. W: B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku* (s. 45-99). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Głębocki, B. (2010). Landen property of churches and denominational associations in Poland, *Quaestiones Geographicae*, 29(2), 39-54.
- Głębocki, B. (2008a). Zmiany w strukturze własnościowej i użytkowania gruntów w Poznaniu i jego strefie podmiejskiej (1990-2007). W: T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia* (s. 177-192). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Głębocki, B. (2008b). Nieruchomości gruntowe własności kościelnej i związków wyznaniowych. W: J. Parysek, T. Strykiewicz (red.), *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny* (s. 315-337). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

- Głębocki, B. (2011). Dotacje Wspólnej Polityki Rolnej na rzecz Kościołów i związków wyznaniowych w 2008 roku. W: L. Mierzejewska, M. Wdowicka (red.), *Współczesne problemy rozwoju miast i regionów* (s.171-192). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Głębocki, B. (2014a). Zmiany w strukturze agrarnej polskiego rolnictwa w latach 2002-2012. W: B. Głębocki, (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa* (s. 7-63). Warszawa: Wydawnictwo GUS.
- Głębocki, B. (2014b). Rolnicze użytkowanie ziemi. W: B. Głębocki (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa* (s. 152-177). Warszawa: GUS.
- Głębocki, B. (2018). Struktura własnościowa zasobów gruntów rolnych w województwie wielkopolskim w latach 2002-2016. W: A. Kołodziejczak, L. Kaczmarek (red.), *Rozwój zintegrowanych obszarów wiejskich a ochrona zasobów przyrodniczych* (s. 55-78). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Głębocki, B. (2020). Zmiany w strukturze własnościowej i zasobach gruntów na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w okresie 1990-2018. W: A. Kołodziejczak, L. Kaczmarek (red.), *Gospodarowanie gruntami na obszarach wiejskich* (s. 73-101). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Głębocki, B., Kacprzak, E. (2011). Zmiany użytkowania ziemi w aglomeracji poznańskiej w latach 1990-2007. W: E. Kacprzak, B. Maćkiewicz (red.). *Gospodarka rolna w aglomeracji poznańskiej*, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań, s. 41-60.
- Górz, B. (2005). Rolnictwo Polski południowo-wschodniej. W: B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku* (s. 311-356). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Griffiths, P., Müller, D., Kuemmerle, T., Hostert, P. (2013). Agricultural land change in the Carpathian ecoregion after the breakdown of socialism and expansion of the European Union, *Environmental Research Letters*, 8(4), 045024.
- Hostert, P., Kuemmerle, T., Prishchepov, A., Sieber, A., Lambin, E.F., Radeloff, V.C. (2011). Rapid land use change after socio-economic disturbances: the collapse of the Soviet Union versus Chernobyl, *Environmental Research Letters*, 6(4), 045201.
- Kacprzak, E. (2002). *Zmiany przestrzenno-organizacyjne sadownictwa w Polsce*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kacprzak, E., 2005, Zmiany przestrzenno-strukturalne polskiego sadownictwa w latach 1988-2004. W: B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku* (s. 193-217). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kacprzak, E. (2014). Zmiany przestrzenne upraw sadowniczych w lach 2002-2010. W: B. Głębocki (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa* (s. 273-320). Warszawa: GUS.
- Kacprzak, E., Głębocki, B. (2016). Urban sprawl a zmiany zasobów użytków rolnych na obszarach wiejskich aglomeracji poznańskiej w latach 1990-2016. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 34, 99-118.
- Kaczmarek, U. (2014). Pracujący w rolnictwie polskim w 2010 r. W: B. Głębocki (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa* (s. 72-113). Warszawa: GUS.
- Kondracki, J. (2009). *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Krajowe zbiorcze zestawienie danych dotyczących gruntów. Stan na dzień 1 stycznia 2020. Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa.
- Krajowy wykaz gruntów według stanu na dzień 1 stycznia 2002. Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Warszawa.
- Kulikowski, R. (2003). Szczegółowy przegląd czynników opisujących produkcję rolną i charakterystyka możliwości produkcyjnych rolnictwa. W: W.A. Ciołkosz (red.), *Charakterystyka rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski* (s. 9-87). Warszawa: GUS.

- Kulikowski, R. (2005). Rolnicze użytkowanie ziemi w Polsce w świetle wyników PSR z 2002 roku. W: B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku* (s. 159-191). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Kuemmerle, T., Müller, D., Griffiths, P., Rusu, M. (2009). Land use change in Southern Romania after the collapse of socialism, *Regional Environmental Change*, 9(1), 1.
- Lichorowicz, A. (1998). Ewolucja ograniczeń podziału gospodarstwa rolnego w ustawodawstwie polskim. W: B. Głębocki (red.), *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce* (s. 491-507). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Long, H., Qu, Y. (2018). Land use transitions and land management: A mutual feedback perspective, *Land Use Policy*, 74, 111-120. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.03.021>
- Long, H., Qu, Y., Tu, S., Zhang, Y., Jiang, Y. (2020). Development of land use transitions research in China, *Journal of Geographical Sciences*, 30(7), 1195-1214. <https://doi.org/10.1007/s11442-020-1777-9>
- Łowicki, D. (2008). Land use changes in Poland during transformation: Case study of Wielkopolska region, *Landscape and urban planning*, 87(4), 279-288. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.06.010>
- Marks-Bielska, R. (2013). Factors shaping the agricultural land market in Poland, *Land Use Policy*, 30(1), 791-799. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.06.003>
- Milczarek-Andrzejewska, D., Wilkin, J., Marks-Bielska, R., Czarnecki, A., Bartczak, A. (2020). Agricultural Land-use Conflicts: An Economic Perspective, *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 304(4), 5-31. <https://doi.org/10.33119/GN/128217>
- Wilkin, J. (2014). Ziemia rolnicza – dobro wielofunkcyjne, *Wieś i Rolnictwo*, 162(1), 113-121.
- Prishchepov, A.V., Radeloff, V.C., Baumann, M., Kuemmerle, T., Müller, D. (2012). Effects of institutional changes on land use: agricultural land abandonment during the transition from state-command to market-driven economies in post-Soviet Eastern Europe, *Environmental Research Letters*, 7(2), 024021.
- Rudnicki, R. (2005). Gospodarstwa rolne spółek prawa handlowego jako nowy element struktury agrarnej w Polsce. W: B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku* (s. 101-132). Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Rudnicki, R. (2014). Analiza absorpcji środków WPR i ich wpływu na zmiany strukturalne w rolnictwie polskim. W: B. Głębocki (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa* (s. 443-465). Warszawa: GUS.
- Rudnicki, R., Kluba, M. (2014). *Użytkowanie ziemi i produkcja rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2002-2010: studium statystyczno-przestrzenne*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Stacherzak, A., Hájek, L., Hełdak, M. (2019). Changes in the Use of Agricultural Land in Poland and Czech Republic, *Journal of Ecological Engineering*, 20(7), 211-221. <https://doi.org/10.12911/22998993/109869>
- Szymańska, J. (2012). *Gospodarowanie zasobami ziemi w Polsce – aspekty teoretyczne i praktyczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Ustawa z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa Dz.U. 1991 nr 107 poz. 464.
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego. Dz.U. 2003 nr 64 poz. 592.

Summary

The purpose hereof is to present changes in the land use structure (with particular regard to agricultural land) in Poland in the first two decades of the 21st century. In the research procedure, close attention has been paid to the spatial aspects of the changes taking place. The analysis conducted at a national, provincial and communal level covered the period between 2002 and 2020 and was based on the materials made available by GUGiK in Warsaw. Political changes, as well as social and economic transformation have initiated profound changes in land use and the ownership system. Nowadays, these are also triggered by urbanisation processes and ageing of the agricultural population. Changes in the agricultural land resources and transformation in the land use structure identified in Poland are to a large extent associated with the applicable legislation that governs, *inter alia*, issues relating to the splitting of farms and to the agricultural land transactions. Unfortunately, the provisions thereof have been repeatedly amended, which has in no way been beneficial to the rational use of the agricultural land resources. Changes in the agricultural land resources have affected both farms and other forms of ownership. Agricultural land is considered as a kind of reservoir of land for investments. Due to, in particular, the development of transport and housing needs in Poland, further agricultural land shrinkage is expected. It is necessary to ensure sustainable agricultural land management and to monitor changes in the land use structure.

Keywords: land use structure, agricultural land, agricultural land structure, Poland.